

Türkiye'nin Bölge Politikaları

*

Aygül Akkuş¹

ORCID: 0000-0003-0748-8128

Öz

Türkiye'nin özellikle 2000'li yıllarda AB'ye uyum çabaları kapsamında hayata geçirdiği pek çok politika ve yasal düzenlemeler günümüzde etkisini kaybetmeye başlamıştır. Bunlardan biri de, bölgeler arası eşitsizliklerin giderilmesi ve bölgesel kalkınma anlayışının sağlanması yolunda atılan adımlardır. Bu çalışma kapsamında, Türkiye'de bölge politikalarının yasal çerçevesi ve kurumsal açıdan değerlendirilmesi yapılmıştır. Bölgelerin gelişmesinde, bölgeler arası eşitsizliklerin giderilmesinde ve geleceğe yönelik politika ve faaliyetlerin belirlenmesinde etkili bir kurum olan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ve onun tarafından hazırlanan Kalkınma Planları ile Kalkınma Ajansları ve Bölge Kalkınma İdareleri gibi bölgesel gelişmenin sağlanması amacıyla kurulan kurumlar incelenmiş ve bu kurumların günümüzde geldiği nokta değerlendirilmiştir. Türkiye'de AB'ye uyum çerçevesinde, 2002 yılında İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBB) uygulamasına geçilmiştir. Kalkınma Ajansları ise yine söz konusu İBB uygulaması doğrultusunda 26 farklı Düzey 2 bölgesinde varlığını sürdürmektedir. Ancak çalışmada da sözü edilen kurumsal, hukuksal ve politik dönüşümlerin ana amacı olan bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi ve bölgesel politikaların geliştirilmesinin gerekli başarıyı gösteremediği ortaya çıkmış ve çalışma sonucunda bunun temel sebeplerinin, Türkiye'nin üniter devlet yapısı gereği bölge kaoramasına çekince duyulması, 2000'lerde AB'ye uyum çerçevesinde yerinden yönetimlere verilen önemin son yıllarda etkisini yitirmesi, çıkarılan yasalarla merkezileşme eğiliminin artması ve bölgesel gelişme farklarının giderilmesi için yeterli kaynak aktarımı yapılmaması olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Bölge, bölge politikaları, Avrupa Birliği, Devlet Planlama Teşkilatı, Bölge Kalkınma İdareleri.

¹ Arş. Gör., Kapadokya Üniversitesi, E-posta: aygul.akkus@kapadokya.edu.tr

Regional Policies of Turkey

*

Aygül Akkuş²

ORCID: 0000-0003-0748-8128

Abstract

Turkey, especially as many policies implemented within the scope of EU adaptation efforts in the 2000s and began to lose its influence legislation today. In this study, The State Planning Organization (DPT), which is an effective institution in the development of regions, eliminating inequalities between regions and determining future policies and activities, and the Development Plans prepared by it, and the institutions established to ensure regional development such as Development Agencies and Regional Development Administrations have been examined, and these institutions today point has been evaluated. Within the framework of harmonization with the EU in Turkey, the Statistical Regional Units Classification (IMM) was implemented in 2002. Development Agencies, on the other hand, continue to exist in 26 different Level 2 regions in line with the said IMM application. As a result of the study, it has been seen that the main reasons for this are the reservations about the concept of region due to Turkey's unitary state structure, the loss of importance given to local governments in the 2000s within the framework of harmonization with the EU, the increase in the tendency of centralization with the laws enacted, and the lack of adequate resource allocation to eliminate regional development differences.

Keywords: Region, regional policies, European Union, State Planning Organization, Regional Development Administrations.

---

² Res. Asst., Cappadocia University, E-mail: aygul.akkus@kapadokya.edu.tr

Giriş

Avrupa Birliği (AB)'nin kuruluşundan bu yana bölge politikaları ve yerinden yönetim birimi olarak bölge önemli bir yere sahip olmuştur. Türkiye ise 1999 Helsinki Zirvesi ile başlayan AB adaylık sürecinin ardından gerek hukuki alt-yapı gerek politika oluşturma açılarından AB politikalarına uyum sağlama sürecine dâhil olmuştur.

Bu çalışmada, AB'nin bölge kavramına ve bölge yönetimine bakış açısı incelendikten sonra, Türkiye'de bölge politikalarının hukuksal ve kurumsal açılardan gelişimi ele alınmıştır. 1960'larda Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)'nin kurulması ile birlikte başlayan planlı dönem, ardından Kalkınma Ajansları ve Bölge Kalkınma İdareleri ile devam eden kurumsallaşma süreci, hukuki dayanakları, bölgesel gelişme ve bölgeler arası eşitsizliklerin giderilmesi yönleriyle değerlendirilmiştir. Kalkınma Planları'nda bölge, bölgesel gelişme ve bölgeler arası eşitsizliklerin giderilmesi politikalarının nasıl ele alındığı, son olarak da bölgeler arası eşitsizliklerin giderilmesinde bu politikaların ve kurumların ne kadar etkili olduğunun belirlenmesi bakımından bölgesel gelişme verileri araştırılmıştır. DPT'nin varlığında Kalkınma Planları ile oluşturulmaya çalışılan planlı gelişme döneminin DPT'nin kapatılmasıyla belirsizlik kazandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bölge Kavramı ve Avrupa Birliği Bölge Yönetimi Anlayışının Hukuki Altyapısı

Bölge Kavramı

Kentbilim Terimleri Sözlüğü'nde bölge, "bir kentin bilinçli bir bölge yönetisinin sonucu olarak, işleyim, tarım, yönetim, tecim vb. işlevleri için imar planında ayrılmış alanlardan her biri" olarak tanımlanmıştır (Keleş, 1998, s.29). TDK'na göre bölge, "sınırları idari, ekonomik birliğe, toprak, iklim ve bitki özelliklerinin benzerliğine veya üzerinde yaşayan insanların aynı soydan gelmiş olmalarına göre belirlenen toprak parçası, mıntıka" dır. (TDK, 2022). AB için bölge ise; "coğrafi, ekolojik, ekonomik, kültürel, etnik, kentsel ve yönetsel açıdan benzer olan alan parçaları" olarak tanımlanmaktadır (Mengi, 1998, s.43).

Bölge kavramı, birden çok devleti içine alabildiği gibi, bir kıtayı da kapsayabilmektedir. Benzer çıkarlara sahip, coğrafi, siyasal ve ekonomik yakınlık içinde olan devletlerin işbirliği amacıyla oluşturduğu birlikler de bölge olarak ele alınmakta, bir devlet içerisinde coğrafi, ekonomik, yönetsel, etnik, kültürel

ölçütler kullanılarak tanımlanan alt birimler de bölge olarak tanımlanmaktadır (Mengi, 2007, s.5).

Avrupa Topluluğu (Birliği) Bölgeselleşme Şartı

Bu Şart, 1988 yılında hazırlanmış ancak yürürlüğe girememiştir. Ancak bu Şart Topluluğun bölgelere olan bakış açısını anlayabilmek ve bölgesel yönetimlere ilişkin olarak, farkındalık yaratabilmek açısından oldukça önemlidir.

Topluluğa üye olan ülkeler, bölgelerin gereksinme duyduğu kurumsal yapıları ülkelerinde kurmaya, var olan yerlerde de korumaya davet edilmektedir. Kurumsal yapılar ulusal yasalar çerçevesindeki kurallara göre düzenlenir. Bölgelerin tüzükleri hem kendi kurumsal yapılarının temelini oluşturacak, hem de ulusal yasaların da bir parçasını oluşturacaktır.

Bölge Meclisi, Bölge Hükümeti ve Bölge Başkanı bölge yönetiminin organlarını oluşturmakta, bölge yönetiminin başkanı doğrudan Bölge Meclisi ve Bölge Yönetiminin üyeleri tarafından seçilmektedir. Bölgelerin kendilerine ait yürütme örgütleri, kaynakları ve personeli bulunmaktadır.

Şart'a göre, bölgeler arası işbirliği konusunda her düzeyde, özellikle de bölgeler düzeyinde, işbirliği desteklenmektedir. Şart kapsamında, merkezi-yetçi geleneksel dikey yönetim yaklaşımı yerine, yatay eşgüdümüne dayanan bir yönetim anlayışı benimsenmektedir. Bölgeler kendi yetki alanları kapsamında ve kendi çıkarlarını ilgilendiren konularda üye devletlerin Topluluk organlarında alacakları kararlara katılabileceklerdir. Son olarak, bölgeler, Topluluk organlarının danışma organı niteliğindeki birimlerin ya da başka kuruluşların çalışmalarına katılacaklardır. Böylece, bölgelerin Topluluk ölçeğinde temsili sağlanmış ve yerel yönetimler gibi bölgelere de yetkiler tanınmıştır.

Türkiye'de Bölge Politikaları

Türkiye'de Bölge Yönetiminin Hukuki Dayanakları

Türkiye'de bölge bir yönetim basamağı olarak kabul edilmemektedir. Ancak 1921 Anayasası'nın 22. ve 23. maddelerinde bölge düzeyinde örgütlenme örneği olan Genel Müfettişlikler oluşturulmuş, Genel Müfettişliklerin illerin ekonomik ve toplumsal ilişkiler açısından birleştirilerek oluşturulacak yapılar olacağı belirtilmiştir (Keleş ve Mengi, 2013, s.168).

1961 Anayasası (112. madde) ve 1982 Anayasası'nda (123. madde) "yönetimin kuruluş ve görevleriyle bir bütün olduğu ve merkezden yönetim ve yerinden yönetim ilkelerine dayandığı" vurgulanmıştır. 1961 Anayasası'nın 115. maddesinde "belli kamu hizmetlerinin görülmesi amacıyla, birden çok

ili içine alan çevrede, bu hizmetler için, yetki genişliğine sahip kuruluşlar meydana getirilebilir" hükmü bulunmaktadır. Benzer şekilde, 1982 Anayasası'nın 126. maddesinde de "kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak amacıyla, birden çok ili içine alan merkezi idare teşkilatı kurulabileceği" yer almaktadır. Anayasa hükmünden de anlaşılacağı gibi, Türkiye'de özerk bir bölge yönetiminden söz etmek imkânsızdır. Kurulacak bölge yönetimleri merkezi yönetimin taşra teşkilatı niteliğindedir. Bu bağlamda, Devlet Su İşleri ve Karayolları Genel Müdürlüklerine bağlı bölge müdürlüklerinin Anayasa'nın söz konusu hükmüne dayanarak oluşturulduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye'de Bölge Politikalarının Kurumsal Yapısı

Türkiye'de 1950'li yıllarda bölgesel planlama, köylerden kentlere göçün hızlanması ile bölgesel gelişmişlik düzeyleri arasındaki farklılaşmalar, hızlı sanayileşme, sanayileşmiş kentlerde nüfusun yoğunlaşması ve sanayileşen kentlerle diğer kentler arasında önemli farklılaşmalara yol açmasıyla gündeme gelmiştir (Tahtaloğlu ve Özgür, 2016, s.164). Hızla kentleşen ve sanayileşen Türkiye'de daha denetimli ve öngörülü ilerleme sağlanması bakımından, 5 Ekim 1960 günü kanun ile Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuş ve planlı kalkınma dönemini başlatan bir adım atılmıştır. Yarısı bürokratlardan ve yarısı siyasilerden oluşan ve DPT'nin organı olan Yüksek Planlama Kurulu ile özerk bir yapı oluşturulmaya çalışılmış, Kurum sadece hükümetin güdümünde olmaktan çıkarılmak istenmiştir (Aydın, 2021, s.15). Bölge politikaları bağlamında incelendiğinde ise, DPT'nin, bölgeler arası farklılaşmayı giderebilmek ve bölgelerin dengeli gelişimini sağlayabilmek için kurulduğunu söylemek mümkündür. 1960 sonrası dönemde, DPT'nin kuruluşuyla beraber, kapsamlı planlama yapılarak, ekonomik ve sosyo-kültürel gelişmeye önem verilerek istenmiştir. Bölgesel gelişme, ülkenin gelişmesine yönelik politikaların bölge ve kent seviyesinde uygulanmasını sağlayan, bölgesel ve yerel düzeyde kamu sektörü, özel sektör ve sivil toplumun karar alma süreçlerine katılımını ve kaynaklarını gelişme yönünde kullanımını esas alan, bölgelerin rekabet gücünün çoğaltılması ve bölgeler arası gelişmişlik düzeyleri arasındaki farkların en aza indirilmesi politikaları arasında dengeyi koruyan politikalar olarak görülmüştür (Kalkınma Bakanlığı, 2014, s.1). Bu bağlamda, kalkınma planları hazırlanmış, bölgeler arası eşitsizliklerin nicel olarak saptanarak giderilmeye çalışılması ve bölgelerin öncü faaliyet ve kapasitelerine göre gelişmelerinin sağlanması söz konusu olmuştur.

Söz konusu dönem içerisinde bölgesel gelişmişlik düzeyi farklılıklarının sürmesiyle birlikte, bu farklılıkların azaltılmasına yönelik olarak bölgelerin veya kentlerin gereksinimlerinin ön plana çıkarılması, ilgili yönetimler tarafından gündeme getirilmiştir. Böylece başta Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerindeki iller olmak üzere, ülkenin sosyo-kültürel ve ekonomik gelişmişlik düzeyleri açısından geri kalmış bazı yerler “Kalkınmada Öncelikli Yörelere” olarak adlandırılmıştır (İldırar, 2004, s.190). “Kalkınmada Öncelikli Yörelere” uygulaması, bölgelerarası gelişmişlik düzeyleri arasındaki farkları tespit etmek ve bu doğrultuda önlemler almak amacıyla DPT tarafından başlatılmış bir politikadır (Sevinç, 2011, s.45). Bölgesel gelişmenin sağlanması ve bölgelerarası gelişmişlik düzeyleri arasındaki farkların en aza indirilmesi, özellikle 1960 yılından sonraki Planlı Dönemde kalkınma politikalarının temel amacı olmuştur. Bu dönemde bölge planlama pratikleri özellikle az gelişmiş bölgelerin veya gelişme konusunda belirli sınırlılıkları olan bölgelerin kalkınmasına yönelik olarak yaygınlaştırılmaya başlanmıştır. “Kalkınmada Öncelikli Yöre (KÖY) politikaları ile diğer bölgelere nazaran daha az gelişmiş bölgelere daha avantajlı yatırım teşviklerinin, çalışanların ücretlerini nispi olarak iyileştiren uygulamaların, avantajlı mesleki ve tarımsal kredi destekleri gibi uygulamaların hayata geçirildiği” belirtilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2014, s.7).

DPT söz konusu faaliyetlerine 2011 yılına kadar devam etmiş, 2011 yılında 641 sayılı “Kalkınma Bakanlığı’nun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” ile görevlerini Kalkınma Bakanlığı’na devretmiştir. Söz konusu devir ile birlikte DPT’nin kuruluş ve uygulama mantığından kırılma yaşanmış, bürokratik ve siyasi olarak dengeli ve özerk bir kurum olarak kurulan DPT, artık tamamen hükümet kanadından oluşan bir yapı olmuştur. Kalkınma Bakanlığı ise, 9 Temmuz 2018 tarihinde yayımlanan 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile birleştirilerek Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı olmuştur. Ancak 1 No’lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile DPT’nin 2011 yılına kadar yürüttüğü görevleri Cumhurbaşkanlığı’na bağlı Strateji ve Bütçe Başkanlığı’na devretmesi karara bağlanmıştır. Bu durum ise, AB’nin desteklediği yatay örgütlenme biçiminin aksine, merkeziyetçi olarak yürütülen politikaların ve bunun bölge politikalarına merkeziyetçi bir bakış açısıyla yansımalarının kanıtı niteliğindedir.

Türkiye’de bölge politikalarının kurumsal gelişiminde bir diğer kurum, AB’ye uyum politikaları çerçevesinde kurulan Kalkınma Ajansları’dır. AB’nin bölgesel istatistiklerin karşılaştırılabilmesi ve bölge politikalarının akçal araçlarının kullanılabilmesi için Türkiye’de İstatistiki Bölge Birimleri oluşturulmuştur (Keleş ve Mengi, 2013, s.170). Oluşturulan İstatistiki Bölge

Birimleri doğrultusunda “Düzyey 2” olarak adlandırılan 26 bölge vardır. Yerel ve bölgesel kalkınmada kamu sektörü, özel sektör ve sivil toplum örgütleri arasında işbirliğini geliştirmek, kaynakların verimli kullanımını sağlamak, yerel düzeydeki potansiyeli harekete geçirerek bölgesel gelişmeye hız kazandırmak üzere, Düzey 2 bölgeleri esas alınarak hazırlanan Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun 2006 yılında yürürlüğe girmiştir (RG, 1 Temmuz 2006, s.47). Ancak söz konusu Kanun’un adı 2018 yılında çıkarılan 703 sayılı KHK “Kalkınma Ajanslarının Hizmetlerine İlişkin Kanun” olarak değiştirilmiştir. Bunlara ek olarak, 5449 sayılı Kanun’da amaç, kapsam, kuruluş, genel koordinasyon, Ajansın görev ve yetkileri, teşkilat yapısı ve teşkilatta yer alan birimlerin görev ve yetkileri, Ajans personelinin nitelik, statü ve haklarının yer aldığı ilk 18 madde söz konusu KHK ile yürürlükten kaldırılmış, Ajans gelirleri ve yöneteceği fonların bulunduğu 19. maddedeki Bakanlar Kurulu yetkileri Cumhurbaşkanlığı’na devredilmiştir. Kalkınma Ajansları ile ilgili düzenleme 4 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile 15 Temmuz 2018 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Buna göre, daha evvel Bakanlar Kurulu’nun yetkili olduğu Kalkınma Ajansları’nın kuruluşu ve kaldırılmasından Cumhurbaşkanı tek başına sorumlu hale gelmiştir. Ayrıca, Kalkınma Bakanlığı’nun, sorumlu olduğu Ajanslar arasında eşgüdümü sağlama görevi Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’nun yetkisine bırakılmıştır. Bunların yanı sıra, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı bünyesinde kurulan Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü de, Kalkınma Ajansları’nın yerel ve bölgesel nitelikte bir kurum olma özelliğinin yok edilerek merkezi yönetim bünyesinde ve denetiminde hizmet verdiğinin bir göstergesidir. Bölgelerarası gelişmişlik farklarını en aza indirme amacı olan ve bu amaç doğrultusunda yerel aktörlerle işbirliğini amaçlayan Kalkınma Ajansları’nın, Kalkınma Bakanlığı’nun varlığına son verilmesiyle Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’na bağlı olarak faaliyet göstermesini, bölgelerin gelişmişlik düzeyini artırmada sosyo-kültürel ve çevresel faktörlerin göz ardı edilerek salt ekonomik temelli yatırımların ön plana çıkarılmak istenmesi olarak yorumlamak mümkündür.

Bölge Kalkınma İdareleri

Kalkınma ajansları dışında yer alan bir diğer kurumsal birimler Bölge Kalkınma İdareleridir. Türkiye’de bu kapsamda ilk olarak, 06.11.1989 tarihli ve 20334 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 388 sayılı KHK ile yörelerin geliştirilmesinde çeşitli roller üstlenmek üzere, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı kurulmuş, sonrasında ise 08.06.2011 tarihli

ve 27958 sayılı mükerrer Resmi Gazete’de yayımlanan 642 sayılı KHK ile Doğu Anadolu Projesi (DAP), Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) ve Konya Ovası Projesi (KOP) Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlıkları kurulmuştur (Akpınar, 2017, s.18). Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlıkları Kalkınma Bakanlığı’na bağlı iken 9 Temmuz 2018 tarihinde yayımlanan 703 sayılı KHK ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’na bağlanmıştır.

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Bölge Kalkınma İdaresi’nin temel amaçları; Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin sahip olduğu potansiyeli değerlendirerek, yöre halkının gelir seviyesini yükseltmek ve yaşam kalitesini artırmak, söz konusu Bölge ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik düzeyi farklarını en aza indirmek, kırsal alandaki verimliliği ve istihdam imkanlarını artırarak ulusal düzeyde ekonomik gelişme ve sosyal istikrar amaçlarına katkı sağlamaktır. GAP Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerini içine alan, sadece sulama ve hidroelektrik santralleri gibi fiziksel yatırımları değil, aynı zamanda tarımsal gelişme, sanayi, kentsel ve kırsal altyapı, haberleşme, eğitim, sağlık, kültür, turizm ve diğer sosyal hizmetler gibi sosyal, kültürel ve ekonomik sektörlerin geliştirilmesine yönelik yatırım ve etkinlikleri de içeren çok sektörlü bütüncül bir bölgesel kalkınma projesidir (GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2018).

GAP idaresi tarafından ekonomik gelişmenin sağlanması için cazibe merkezleri oluşturulması, teşvik sistemi uygulanması, doğal ve kültürel varlıkların korunması, yenilenebilir enerjinin kullanılması, tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi, organik tarım ve kırsal kalkınma yatırımlarının desteklenmesi ve mayınlı arazilerin temizlenmesi gibi birçok faaliyet yürütülmüş ve yürütülmektedir. Örnek olarak, GAP, ülkenin hidroelektrik enerji üretimine katkıda bulunmaktadır. 2018 yılı itibarıyla, 13 hidroelektrik santral (HES) kurulmuş, GAP enerji yatırımlarının %74’ü tamamlanmıştır. İşletmeye alınan HES’lerle, bölgede yılda 20,6 milyar kilovat-saat elektrik üretimi kapasitesi oluşturulmuştur. 2021-2023 yıllarını kapsayan Bölge Kalkınma Programı’nda ise 2023 yılına kadar tamamlanması hedeflenen 3 amaç belirlenmiştir. “Tarımda Rekabet Gücünün Artırılması ve Sürdürülebilir Çevre” ile tarımsal üretimde rekabetin artırılması, kırsal nüfusun yaşam kalitesinin ve gelir düzeyinin artırılması, iklim değişikliği ile mücadele kapsamında enerji ve çevre politikası dönüşümlerinin oluşturulması gibi hedefler belirlenmiştir. İkinci amaç olan “Turizm ve Sanayide Ekonomik Büyüme” ile GAP turizminin rekabet gücünün artırılması, kültürel mirasın korunması ve turizme kazandırılması, sanayi, girişimcilik ve Ar-Ge’nin desteklenmesi hedeflenmiştir. Son amaç olan “Beşeri ve

Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi" ile de dezavantajlı grupların sosyal hayata katılımı, sosyal ve kültürel hayatın desteklenmesi, beşeri kapasitenin artırılması hedeflenmiştir (GAP Bölgesel Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2022).

Doğu Karadeniz Bölgesi Projesi (DOKAP) Bölge Kalkınma İdaresi, Amasya, Artvin, Bayburt, Çorum, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Samsun, Tokat, Trabzon illerini kapsamakta, bölgeyi ekonomik olarak geliştirerek ortalama gelir düzeyini artırmayı ve bölge içi gelir dağılımı eşitsizliğini ortadan kaldırmayı, bölgenin sosyal gelişimini güçlendirmeyi hedeflemektedir (DPT, 2007, s.9). Bu bağlamda, yaşam kalitesini iyileştirmek, sınırlı olan istihdam olanaklarını artırmak, sahip olduğu doğal varlıkları dengeli ve doğaya zarar vermeden kullanmak, eksik kamu hizmetlerini ve yatırımlarını hızlıca tamamlamak ve bölge insanının sosyo-ekonomik düzeyini yükseltmek amacıyla çalışmalarını sürdürmektedir (DOKAP İlerleme Raporu, 2017). DOKAP Bölge Kalkınma Programının nihai hedefi; "sürdürülebilir ekonomik gelişmeyi sağlayarak, herkes için yeterli gelir, eğitim, sağlık ve kültürel faaliyetler gibi sosyal hizmetlere ulaşılabilirliği artırmak, doğal varlıkların sürdürülebilir kullanımı, temiz bir çevre yaratma ve karar alma süreçlerine katılımın artması için zemin oluşturmaktır" (DOKAP Faaliyet Raporu, 2021). DOKAP Bölge Kalkınma Programı, bölgenin sahip olduğu potansiyeli gün yüzüne çıkararak sosyal, kültürel, ekonomik ve çevresel açıdan sürdürülebilir gelişmeyi amaçlamaktadır.

DOKAP Bölge Kalkınma Programı'nda 2021-2023 yılları arasında bölgesel kalkınmanın sağlanması amacıyla bazı hedefler belirlenmiştir. Tarımsal üretim potansiyelinin artırılması, üreticilerin doğayla dost üretim gerçekleştirmeleri için destek sağlanması, sulama projelerinin uygulamaya konulması, modern sulama yöntemlerinin yaygın hale getirilmesi ve arazi toplulaştırmaların sulama ile uyumlu olarak uygulanması, dezavantajlı grupların sosyal ve ekonomik faaliyetlere katılımının sağlanması, turizm potansiyelinin geliştirilmesi gibi sosyal, kültürel ve ekonomik hedeflerle gerek doğal varlıkların korunması, gerek tarım ve bölge ekonomisine katkı sunulmasının sağlanması amaçlanmaktadır (DOKAP Bölge Kalkınma Programı, 2021-2023).

Doğu Anadolu Projesi (DAP) Bölge Kalkınma İdaresi, Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkâri, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Siivas, Tunceli ve Van olmak üzere toplam 15 ili kapsamaktadır. DAP'ın amacı, Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayanların ekonomik, sosyal ve çevresel olarak yaşam kalitelerinin artırılması, bölgenin refah düzeyinin ortalama ulusal düzeye getirilmesinin sağlanmasıdır (DAP Faaliyet Raporu, 2021). Bu çerçevede

2021-2023 yıllarını kapsayan DAP Eylem Planı hazırlanmıştır. Bu doğrultuda, DAP Eylem Planı'nda üç temel amaç belirlenmiştir. Bunlardan birincisi, "Tarımsal Üretimde Katma Değer Artırımı ve Kırsal Kalkınma"dır. Bu kapsamda, bitkisel ve hayvansal üretim ve katma değer artırılması, kırsal nüfusun gelirin ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesi amaçlarından hareketle sulama projeleri, yem bitkilerinin üretiminin artırılması, mer'aların kullanımının desteklenmesi, arıcılığın geliştirilmesi, yöresel ürünlerin satış ve pazarlanmasının desteklenmesi, tarımsal üretimle ilgili eğitim projelerinin desteklenmesi hedeflenmektedir.

İkinci amaç olan "Sanayi Ekosisteminin Geliştirilmesi" kapsamında bölgede bulunan sanayi işletmelerine araştırma-geliştirme, fizibilite ve projelendirme konularında destek verileceği belirtilmiştir.

Üçüncü ve son amaç olan "Beşeri ve Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi" kapsamında yerel kurumların bölgede mesleki kapasiteyi ve hizmet kalitesini artırmaya yönelik eğitim programlarının uygulanması, idare ve kuruluşların proje yönetimi kapasitelerini artırmasını hedefleyen projelerin desteklenmesi, dezavantajlı grupların sosyal hayata katılımları, kadının işgücü piyasasına katılımının ve toplumsal statülerinin artırılmasına yönelik projeler hazırlanması, eğitim, kültür ve sanat faaliyetlerinin desteklenmesi gibi hedefler belirlenmiştir (DAP Eylem Planı, 2021-2023).

Konya Ovası Projesi (KOP) Bölge Kalkınma İdaresi, Aksaray, Karaman, Konya, Niğde, Nevşehir, Yozgat, Kırıkkale ve Kırşehir illerini içine almaktadır. KOP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, bölgedeki kentlerin gelişmesi amacıyla, ilgili kurum ve kuruluşların yatırım projelerinin uyumlu ve koordineli bir şekilde yürütülmesini sağlayarak, bu projelerin uygulanmasını koordine etmek, izlemek ve değerlendirmek üzere kurulmuş bir bölge kalkınma idaresidir (Akpınar, 2017, s.20).

Bölgede kapsamlı bir dönüşümü gerçekleştirmek amacıyla KOP tarafından 2019-2023 Stratejik Planı oluşturulmuştur. Buna göre, bölgedeki kamu yatırımlarının verimliliğini artırmak, bölge içi gelişmişlik düzeyi farklarını azaltmak, bölgenin ekonomik rekabet gücünü artırmak, bölgenin sosyal refahını yükseltmek, kurumsal gelişimi artırarak devamlılığını sağlamak gibi hedefler belirlenmiştir (KOP Faaliyet Raporu, 2021). 2021-2023 yıllarını kapsayan KOP Eylem Planı'nda ise doğal varlıkların sürdürülebilir kullanımı, ekonomik gelişimin sağlanması amacıyla turizm, sanayi ve enerjide büyümenin gerçekleştirilmesi ve beşerî ve sosyal gelişimin sağlanması kapsamında eğitim ve sosyo-kültürel faaliyetlerin desteklenmesi amaçlanmaktadır (KOP Ey-

lem Planı, 2021-2023). Bu eksenler çerçevesinde, küçük ölçekli sulama yatırımları, kırsal kalkınmayı hızlandırma, hayvancılık altyapısının geliştirilmesi, turizm bölgelerinin geliştirilmesi ve tanıtımı, doğal ve kültürel varlıkların korunması ve iyileştirilmesi, enerji verimliliği, dezavantajlı kişilerin sosyo-ekonomik hayata katılımını sağlama gibi birçok proje gerçekleştirilmiş ve gerçekleştirilmeye devam etmektedir (KOP Faaliyet Raporu, 2018).

Kalkınma Planlarında Bölge

1960 yılından sonra planlı döneme geçilerek, bölgeler arasındaki gelişmişlik düzeyi farklarını azaltmaya yönelik politikalar oluşturulmuştur.

1.Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1963-1967) bölgesel kalkınmaya yönelik planların gerek Türkiye'de gerek dünyada yeni olduğu; bundan kaynaklı olarak deneme çalışmaları yapılması ve bu planların geliştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu dönemde, planla ilgili önemli özelliklerden biri "Kalkınmada Öncelikli Yörelere" (KÖY) politikasıyla bölgelerin gelişme potansiyeli olan bölgeler, geri kalmış bölgeler ve metropoliten bölgeler olarak sınıflandırmaya tabi tutulmasıdır (DPT, 1963). Ayrıca, planda gelişme potansiyeli olan bölgelerin hızlı bir şekilde gelişebilmesi için belirli sektörler seçilerek, o sektörlerde yatırım yapılması stratejisinin uygulanması amaçlanmıştır. Dönemin bir diğer özelliği ise, metropoliten bölgelerdeki hızlı nüfus artışı ve aşırı kentleşme sorunlarının çözümüne yönelik yeni merkezlerin oluşturulması düşüncesidir (Akpınar, 2011, s.100).

2.Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1968-1972) milli plan göz önünde bulundurularak bölgesel planın hazırlanması gerektiği fikri ön plana çıkmıştır. Planda kamu hizmetlerinden yararlanamayan az gelişmiş bölgelerin geliştirilmesine öncelik verilmesi amaçlanmıştır. Diğer yandan, gelişme potansiyeli bulunan merkezlerin desteklenmesi ve az gelişmiş bölgelerde kentleşme merkezlerinin belirlenmesiyle, altyapı yatırımlarının o bölgelerde yoğunlaştırılması hedeflenmiştir. Ayrıca, özel sektörü teşvik etmek amacıyla, uygun enerji ve özel kredi imkânları, vergi indirimleri ve danışmanlık hizmetleri verilmesi öngörülmüştür (Akpınar, 2011, s.101).

1973-1977 dönemini kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise bölgecilik ve bölgesel gelişme kavramları yok sayılmış ve ilk defa "yörelere" kelimesi kullanılmaya başlanmıştır. Üçüncü Plan'da illerde doğal varlıkların belirlenmesi, her ilin üstünlüklerine göre bu üstünlükler ile uyumlu olacak sektörlerin desteklenmesi gerektiği belirtilmiştir (Filiztekin, 2008, s.94), "bir bölgede geri yörelere bulunduğu gibi, gelişmemiş bir bölge içinde gelişmiş yörelerin de olduğu, bu yöreleri milli planlama açısından ele alarak, yatırımların

düzenlenmesiyle ilgili önerilerde bulunmak, gerekli araştırmaları yapmak, plan ve programlarla ilişkisini kurmak, uygulamayı izlemek ve değerlendirmek üzere DPT bünyesinde “Kalkınmada Öncelikli Yörelere Dairesi” (KÖY) kurulduğu” belirtilmiştir (DPT, 1973). Bölgesel gelişmişlik düzeyi farklılıklarının en aza indirilmesi amacıyla uzun vadeli hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için bölgesel kaynaklar kullanılarak yerel yönetimlerin güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Bir sonraki kalkınma planı döneminde önceki dönemlerde hazırlanan kalkınma planlarından çok yerel kalkınma planlarına öncelik verilmesi gerekliliği tekrar gündeme getirilmiştir (Göymen, 2004, s.17; Eşiyok, 2009, s.107-108). Ancak bu Planda bölgesel kalkınma planından söz edilmesizin bölgesel çalışmaların ulusal plan çerçevesinde yürütülmesi gerekliliğine dikkat çekilmiştir (Filiztekin, 2008, s.95).

4.Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983) döneminde ülkede yaşanan iktidar değişikliklerinden kaynaklı olarak bölge planlamasında düşüşlerin yaşandığı söylenebilir. Ülkenin gelişmesinin çeşitli sorunlarla karşı karşıya olarak görüldüğü Plan’da kır-kent dengesizliği, bölge içi ve bölgelerarası dengesizlikler göz önünde bulundurularak sağlıklı ve dengeli bir gelişim öngörülmüştür. 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda ilk üç planda bölgelerarası eşitsizliğin belirli açılardan ele alındığını, ancak önerilen tüm politikalara rağmen söz konusu eşitsizliğin azalmadığı belirtilmiştir. Benzer şekilde, ilk üç planda, az gelişmiş bölgelerde kamu yatırımlarının ve özel sektör girişimlerinin yeterli olmadığı ve bu nedenle bu bölgelerin diğer bölgelerle aralarındaki dengesizliğin arttığı dile getirilmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı, 1979).

5. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1985-1989) da bölge planı hazırlanması konusu tekrar ele alınmıştır. Ancak söz konusu Plan, gelişmeye yönelik istek ve taleplerin ortaya konmasını ve ardından bu taleplerin desteklenmesini öngörmüştür. Planda, il sınırlarından bağımsız olarak belirlenen 16 bölge tanımlanması yapılmış ve KÖY (Kalkınmada Öncelikli Yöre) anlayışı devam etmiştir. Ayrıca, bu planda “bölgesel ayırım” stratejisinin uygulanması amaçlanmıştır. Bölgelerin potansiyel kaynaklarını ve sorunlu alanlarını belirlemek amacıyla envanter çalışmalarına öncelik verilerek, sektörler için uygun gelişme alanları, Bölge Gelişme Şema’larının yapılması planlanmıştır (Bafail ve Kaya, 2009, s.28).

6. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın (1990-1994) temelini kalkınmanın bölgeler arasında dengeli olması, bölgesel gelişme çalışmalarının refahı artırıcı şekilde ele alınması oluşturmaktadır. Bölgesel gelişme çalışmaları çerçevesinde alınan kararların uygulanabilmesi için gereken ekonomik, sosyal ve yasal önlemler ile oluşturulan mekanizmaların birbirleriyle ilişkilendirilmesi ve ha-

yata geçirilmesi amaçlanmıştır. Yerleşim alanlarının kademelenmesinde dengeye ulaşmak ve metropoliten alanlarda nüfus ve sanayi yoğunluğunu daha dengeli hale getirmek, bölgelerarasında ve bölge içinde yaşanan göçleri kontrol altına almak amacıyla; metropol altı kentler, orta büyüklükteki merkezler, az gelişmiş bölgelerin merkezi niteliğindeki kentler ve merkezi nitelikteki kırsal yerleşme birimlerinin saptanarak gelişmelerinin desteklenmesi, bunun için gerekli koşullar sağlanması hedeflenmiştir (DPT, 1989).

Başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere, KÖY'lerin ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan geliştirilmesi ve böylece bu bölgeler ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik düzeyi farkının zaman içerisinde en aza indirilmesi ana hedefdir. Söz konusu bölgelerde "ekonomik ve sosyal gelişmeyi ve bütünleşmeyi sağlamak üzere gerekli politika ve planlama araçlarının uygulamaya sokulmasının sağlanacağı, kamu kaynaklarının tahsisinde bölgelerin gelişme potansiyeli dikkate alınarak Kalkınmada Öncelikli Yörelere lehine bir uygulama gerçekleştirileceği" belirtilmiştir (DPT, 1989, s.318-319).

7.Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın (1996-2000) temel ilkesi, sürdürülebilir gelişmenin, ulusal birliği artırmak amacıyla bölgelerarası gelişmişlik düzeyi farklarını azaltacağı düşüncesinden yola çıkılarak fiziki planlarda metropollere öncelik verilmesi, KÖY'lerde yaşam standartlarının yükseltilmesi gerektiği olmuştur (Özaslan ve Akpınar, 2005, s.237). Bu bağlamda, her bölgenin farklı potansiyele ve sorunlara sahip olduğu, sektör tercihleri ile mekânsal analizin bir arada yürütüldüğü yeni bir planlama anlayışının benimsenmesi gerektiği belirtilmiştir. KÖY politikası bölgelerarası eşitsizliğin giderilmesinde belli miktarda katkı sağlamış olsa da, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde iç göçün önüne geçilemediğinden ve bu durumun nitelikli iş gücü ve sermaye yatırımlarının sınırlı olmasına neden olduğundan bahsedilmektedir. KÖY'lerin gelişimini daha hızlı gerçekleştirebilmek için kamu yatırımlarının ve personel politikasının öncelikli olarak ele alındığı, ek olarak metropollerdeki nüfus yoğunluğunun ise işsizlik, arsa spekülasyonu, enerji ve su yetersizliği, ulaşım gibi pek çok soruna neden olduğu belirtilmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı, 1995).

8.Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (2001-2005) küreselleşme sürecinde değişen koşullara uyum, rekabet, örgüt yapılarında esneklik gibi konuların geleneksel bölge anlayışından çok, yeni bir bölge anlayışını gündeme getirdiği belirtilmiştir. Yeni bölge anlayışına göre, yerel dinamikler ön plana çıkarılarak bölgesel ve ekonomik gelişme sağlanabilecektir. Plan'da küreselleşme ve yerel potansiyellerin gün yüzüne çıkarılarak küresel rekabet konusu yapıl-

ması düşüncesi hakimdir. Bölgesel gelişmenin sağlanmasında ulusal kaynakların en yüksek ekonomik ve sosyal faydayı sağlayacak şekilde planlanması ve bölgelerarası eşitsizliklerin giderilmesi amaçlanmaktadır. Uygulama kısmında ise, sürdürülebilirlik, bölgelerarası bütünleşme, sosyal ve ekonomik denge sağlanarak yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, fırsat eşitliği, kültürel gelişme ve katılımcılık ön planda tutulacaktır (Devlet Planlama Teşkilatı, 2000).

8. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda bölgelerarası gelişmişlik düzeyi farkının en aza indirilebilmesi için bölge planlaması çalışmalarına devam edildiği, bu kapsamda GAP, DOKAP, DAP, Kocaeli, Sakarya, Yalova illerini içine alan Marmara Bölge Planları hazırlandığı ve/veya hazırlanma çalışmalarına başlanmış olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, KÖY'lerin bir bölümünü oluşturan Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da hala istihdam, göç gibi sorunların devam etmekte olduğu ve bu durumun sosyo-ekonomik gelişimi engellediği ve bölgeler arası eşitsizlik sorununun tam olarak çözümünü de sınırlandırdığı Plan kapsamında değerlendirilmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı, 2000).

9. Kalkınma Planı'nda (2007-2013) teoride yer alan yeni bölgesel gelişme araçlarına sıkça vurgu yapılmıştır. Planda, bölgesel gelişme konusundaki amaçlar ve uygulanacak politikalar, dört farklı bağlamda ele alınmıştır. Bunlar; bölgesel gelişme politikalarının merkezi yönetim tarafından daha etkin hale getirilmesi, yerel dinamiklere ve bölgeye özgü potansiyele uygun olarak gelişmenin sağlanması, yerel seviyede kurumsal kapasitenin artırılarak kırsal kesimde gelişmenin sağlanmasıdır (DPT, 2007). Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda, kırsal gelişme projelerine daha fazla önem verilmiş ve Bölgesel Kalkınma Ajansları daha etkin hale getirilmiştir. Sanayi ve teknoloji bölgelerinin kurulması için gerekli koşullar sağlanarak yerel ve kurumsal kapasitelerin artırılmasına yönelik çalışmaların yapılması hedeflenmiştir. Dokuzuncu Plan'da, bölgeler arasındaki gelişmişlik düzeyinde söz konusu olan bölgeler arası eşitsizliğin önemi ve bu eşitsizliğin giderilmesi konusu ön plana çıkmıştır. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının, bölgeler arasında söz konusu olan gelişmişlik düzeyindeki eşitsizliklerin giderilmesinde kullanılacak en etkili araçlardan biri olduğu görüşü ortaya çıkmıştır (Çelikkaya, Yaman, Dağlı, Çapık, 2018, s.26).

10. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (2014-2018) Türkiye'de bölgesel gelişme politikalarının 2000'li yıllardan itibaren gelişmişlik düzeyi farklarının azaltılması amacıyla bölgelerin rekabet gücünün artırılması, ekonomik ve sosyal bütünleşmenin sağlanması hedeflerini de içine alan bir dönüşüm yaşadığı belirtilmiştir. Plan'da, nüfusun özellikle metropollerde ve büyük kentlerde yoğunlaştığının, bu kentlerde yaşayan kişi sayısının toplam nüfusa oranının

%62'den %66'ya yükseldiğinin ve iç göçün çoğunlukla İstanbul'a ve doğudan batıya doğru gerçekleştiğinin altı çizilmiştir. Bununla birlikte, bölgesel gelişme kapsamında politika ve uygulamanın uyumlu hale getirilmesi, mali ve kurumsal işbirliğini sağlayabilmek için Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu ve Bölgesel Gelişme Komitesi'nin kurulduğu, 26 Düzey 2 bölgesinde Kalkınma Ajanslarının faaliyete geçtiği ve Kalkınma Ajansları'nın koordinasyonu sağlanarak bölgesel planların hazırlandığı belirtilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2013).

Güneydoğu Anadolu Projesi'ni hızlandırmak amacıyla GAP Eylem Planı'nın oluşturulduğunu, 2008-2012 döneminde bu alanda başta sulama olmak üzere ilerleme kaydedildiğini ve GAP Eylem Planı'nın güncellenmesinin yanı sıra, DAP, DOKAP, KOP eylem planlarının da hayata geçirileceğinden söz edilmektedir. 10. Kalkınma Planı'nda da diğer planlara benzer olarak, bir taraftan bölgesel gelişme düzeyi farklarının en aza indirilmesi, refahın ülke yüzeyinde daha dengeli olarak dağılımı ve tüm bölgelerin potansiyeli değerlendirilerek ulusal büyüme ve gelişmeye katkılarının azami düzeye ulaştırılması hedeflenmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2013).

11. Kalkınma Planı'nda (2019-2023) ise bölgelerarası gelişmişlik düzeyi farklarının en aza indirilmesine yönelik hedef ve politikalara yer verilmektedir. Metropoliten alanların ve çevresindeki kentlerin hızla geliştiği, özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu bölgelerdeki nüfus artışının ve yatırımların yoğunlaşmasının bölgelerarası gelişmişlik düzeyleri arasındaki farkın artmasına yol açtığı belirtilmiştir. Ek olarak, Türkiye'de hizmette etkinlik bakımından büyükşehir modelinin gelişmekte ve yaygınlık kazanmakta olduğu, bölgesel ve yerel gelişmenin sağlanması, kentsel hizmetlerin daha etkin bir şekilde sunulması için vatandaşların katılımını artıracak ve merkezi yönetimle eşgüdümü güçlendirecek şekilde gelişime ihtiyaç duyulduğu dile getirilmiştir. 11. Kalkınma Planı'nda, kalkınma ajansları tarafından bölgesel potansiyelleri değerlendirerek ve büyüme potansiyeli bulunan şirketlere katkı sağlanarak bölgenin gelişmesine ve rekabet olanaklarının sağlanmasına olanak sağlayacak bölgesel girişim sermayesi uygulamasının, pilot illerden başlayarak bölge planlarındaki önceliklerle eşgüdümlü olarak yürütülmesi hedeflenmiştir. Kamu yatırımlarının bölgeler arası gelişmişlik düzeyi farklarını en aza indirecek ve bölgesel gelişme potansiyelini değerlendirecek şekilde gerçekleştirilmeye devam edeceği belirtilmiştir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019).

Özetle, genel olarak kalkınma planları incelendiğinde, bölgeler arasındaki gelişmişlik düzeyi farklarının en aza indirilmesi, belirli bölgelerin nüfus, sosyal ve yatırım bakımından ön plana çıkmasının engellenmesi ve daha eşit bir gelişim sağlanmaya çalışılması, az gelişmiş bölgelerin yatırım ve yöreye

uygun potansiyeller göz önünde bulundurularak gelişmesinin sağlanması, gençler ve dezavantajlı kesimler için istihdam olanakları yaratılarak buldukları bölgelerde yaşayabilmelerine olanak sağlanması ve bölgenin gelişme potansiyelinin bu sayede daha etkin kullanılması gibi ana hedefler belirlendiğini söylemek mümkündür.

Türkiye’de Bölgelerarası Eşitsizlikler

Bölgelerarası eşitsizlik salt gelişmekte olan ülkelere özgü değil, gelişmiş ülkelerde de, gelişmekte olan ülkelerdeki gibi derin olmamakla birlikte, görülebilen bir sorundur (Keleş, Mengi, 2013, s.186).

Türkiye’de Kalkınma Planları, Bölgesel Kalkınma İdareleri, Kalkınma Ajansları gibi kurum ve politikalar aracılığıyla bölgelerarası eşitsizlik sorunu giderilmeye çalışılsa da, sorunun çözümünde yeterince başarı elde edilemediğini söylemek mümkündür. Bölgelerarası eşitsizliğin yeterince başarıya ulaşamamasının nedeni olarak, kırsal kalkınma politikalarının etkili olamaması, bölgeye özgü üretimin sağlanamaması ve bölgede kamu sektörü ve özel sektör yatırımlarının sınırlı oluşu gibi etkenler sıralanabilir. Her bölgenin kendine has üretim koşulları ön plana çıkarılarak yapılacak üretim ve yatırımlar, hem bölgeden göç eden insanların azalarak bölgede yeterli yaşam koşullarını elde etmelerine, hem de üretim ve yatırımların tek bir bölgede toplanmasını engelleyerek bölgelerarası gelişmişlik ve nüfus farklarının en aza indirilmesini sağlayacaktır.

Tablo 1. Bölgelere Göre Nüfus Dağılımı (TÜİK, 2019)

	2007 Yılı	2017 Yılı
TR10	12.573.836	15.029.231
TRA1	1.075.088	1.072.404
TRA2	1.137.671	1.115.810

Tablo 2. Bölgelere Göre Göç Oranları (TÜİK, 2019)

	2007 Yılı	2017 yılı
TR10	%2,1	-%0,4
TRA1	%25,62	%18,44
TRA2	%26,58	%23,69
TRB1	%3,85	%1,71
TRB2	%16,58	%14,89
TRC1	%3,22	%2,76
TRC2	%9,05	%5,7
TRC3	%10,34	%1,65

Türkiye'de 2002 yılından bu yana İstatistiki Bölge Sınıflandırılması kullanılmaktadır. Bu sınıflandırma doğrultusunda, Düzey 2 çerçevesinde bazı bölgeler ve gelişmişlik düzeyleri ele alınmıştır. İstanbul (TR10) bölgesinin nüfusu 2007 yılında 12.573.836 iken 2017 yılında 15.029.231 olmuştur. Erzincan, Erzurum ve Bayburt illerini kapsayan TRA1 bölgesinin nüfusu ise 2007 yılında 1.075.088 iken 2017 yılında 1.072.404'e gerilemiştir. Benzer şekilde, Ardahan, Ağrı, Kars ve Iğdır illerini kapsayan TRA2 bölgesinde de 2007 yılında nüfus 1.137.671 iken 2017 yılında 1.115.810 olmuştur. Nüfusun azaldığı iki bölge dışında diğer bölgelerde İstanbul kadar hızlı olmasa da nüfus artışının az da olsa devam ettiği gözlemlenmiştir. Net göçlere bakıldığında, 2007 yılında %2,1 oranında göç alan İstanbul TR10 bölgesi 2017 yılında %0,4 göç vermiştir. Bayburt, Erzincan, Erzurum TRA1 Bölgesi'nin net göç oranı %25,62 iken 2017'de %18,44, Ardahan, Ağrı, Kars, Iğdır TRA2 Bölgesi göç oranı 2007'de %26,58 iken 2017'de %23,69 olmuştur. Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli illerini kapsayan TRB1 Bölgesi'nin net göç oranı 2007 yılında %3,85 iken 2017'de %1,71, Van, Muş, Bitlis, Hakkâri TRB2 Bölgesi 2007'de %16,58 iken 2017 yılında %14,89, Gaziantep, Adıyaman, Kilis TRC1 Bölgesi'nin ise 2007 yılında %3,22 iken 2017 yılında %2,76 olmuştur. Şanlıurfa ve Diyarbakır illerini kapsayan TRC2 Bölgesi'nin net göç oranı 2007 yılında %9,05 iken 2017 yılında %5,7'ye, Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt (TRC3) illerinin oranı ise 2007 yılında %10,34 iken 2017 yılında %1,65'e gerilediği görülmüştür (TÜİK, 2019). Bölgelerdeki nüfus artışı ve göç oranı istihdam olanağı ve sosyal olanaklarla doğrudan ilintilidir. Özellikle TRA1 ve TRA2 bölgelerinde söz konusu olanakların yetersiz olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 3. Bölgelere Göre Kişi Başına Düşen GSYH (TÜİK, 2019)

	2007 Yılı (TL)	2017 Yılı (TL)
TR10	23.852	65.041
TRA1	8.028	24.860
TRA2	5.260	17.245
TRB1	8.056	23.169
TRB2	5.151	15.183
TRC1	8.116	25.580
TRC2	5.658	16.064
TRC3	5.818	18.354

Kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) incelendiğinde ise İstanbul (TR10)'da 2007 yılında 23.852 TL iken 2017 yılında 65.041 TL'ye yükseldiği, Bayburt, Erzincan, Erzurum (TRA1) Bölgesi'nde 2007 yılında 8.028 TL iken 2017 yılında 24.860 TL, Ardahan, Ağrı, Kars, Iğdır (TRA2) Bölgesi'nde 2007 yılında 5.260 TL iken 2017 yılında 17.245 TL, Malatya, Elazığ, Bingöl,

Tunceli (TRB1) Bölgesi'nde 2007 yılında 8.056 TL iken 2017'de 23.169 TL, Van, Muş, Bitlis, Hakkari (TRB2) Bölgesi'nde 2007 yılında 5.151 TL iken 2017 yılında 15.183 TL, Gaziantep, Adıyaman, Kilis (TRC1) Bölgesi'nde 2007 yılında 8.116 TL iken 2017 yılında 25.580 TL, Şanlıurfa, Diyarbakır (TRC2) Bölgesi'nde 2007 yılında 5.658 TL iken 2017 yılında 16.064 TL, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt (TRC3) Bölgesi'nde ise 2007 yılında 5.818 TL iken 2017 yılında 18.354 TL olduğu görülmüştür (TÜİK, 2019). 2007 ve 2017 yıllarında görüldüğü gibi, İstanbul'un kişi başına düşen GSYH'sının, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin toplam kişi başına düşen GSYH'sının üç katı olduğu ve bu gelişmişlik farkının on yıllık süre zarfında kapanmadığı gözlemlenmiştir.

Tablo 4. Bölgelere Göre 15 Yaş Üzeri İşsizlik Oranları (TÜİK, 2019)

	2007 Yılı	2017 Yılı
TR10	%10,4	%13,9
TRA1	%5,7	%5,5
TRA2	%6	%5,5
TRB1	%13,2	%7
TRB2	%12,4	%1,8
TRC1	%18	%15,1
TRC2	%13,8	%13,8
TRC3	%19,9	%26,9

15 yaş üzeri işsizlik oranlarına bakıldığında, İstanbul (TR10)'da 2007 yılında %10,4 iken 2017 yılında %13,9, Bayburt, Erzincan, Erzurum (TRA1) Bölgesi'nde 2007 yılında %5,7 iken 2017 yılında %5,5, Ardahan, Ağrı, Kars, Iğdır (TRA2) Bölgesi'nde 2007 yılında %6 iken 2017 yılında %5,5, Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli (TRB1) Bölgesi'nde 2007 yılında %13,2 iken 2017 yılında %7, Van, Muş, Bitlis, Hakkâri (TRB2) Bölgesi'nde 2007 yılında %12,4 iken 2017 yılında %1,8, Gaziantep, Adıyaman, Kilis (TRC1) Bölgesi'nde 2007 yılında %18 iken 2017 yılında %15,1, Şanlıurfa, Diyarbakır (TRC2) Bölgesi'nde 2007 yılında %13,8 iken 2017 yılında da bu oranın değişmediği, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt (TRC3) Bölgesi'nde ise 2007 yılında %19,9 iken 2017 yılında %26,9 olduğu görülmüştür (TÜİK, 2019). Bölgelerde genel olarak istihdam oranının arttığını, söz konusu artışta Bölge Kalkınma İdareleri'nin payının olabileceğini söylemek mümkündür. İstanbul'daki işsizlik oranının artmasında ise bölgeye göç edenlerin istihdam imkânı bulamamalarının etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 5. Bölgelere Göre En Az Lise Mezunu Kişi Sayısı (TÜİK, 2019)

	2007 Yılı	2017 Yılı
TR10	2.044.677	2.792.000
TRA1	135.012	191.038
TRA2	90.133	121.601
TRB1	238.084	314.784
TRB2	144.860	231.062
TRC1	214.293	347.698
TRC2	218.258	351.203
TRC3	162.250	247.812

Bölgelerin eğitim durumları en az lise mezunu kişi sayısı olarak incelendiğinde, İstanbul (TR10)'da 2007 yılında 2.044.677 kişi iken 2017 yılında 2.792.000 kişi, Bayburt, Erzincan, Erzurum (TRA1) Bölgesi'nde 2007 yılında 135.012 kişi iken 2017 yılında 191.038 kişi, Ardahan, Ağrı, Kars, Iğdır (TRA2) Bölgesi'nde 2007 yılında 90.133 kişi iken 2017 yılında 121.601 kişi, Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli (TRB1) Bölgesi'nde 2007 yılında 238.084 kişi iken 2017 yılında 314.784 kişi, Van, Muş, Bitlis, Hakkâri (TRB2) Bölgesi'nde 2007 yılında 144.860 kişi iken 2017 yılında 231.062 kişi, Gaziantep, Adıyaman, Kilis (TRC1) Bölgesi'nde 2007 yılında 214.293 kişi iken 2017 yılında 347.698 kişi, Şanlıurfa, Diyarbakır (TRC2) Bölgesi'nde 2007 yılında 218.258 kişi iken 2017 yılında 351.203 kişi, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt (TRC3) Bölgesi'nde ise 2007 yılında 162.250 kişi iken 2017 yılında 247.812 kişi olmuştur (TÜİK, 2019). Verilere bakıldığında, eğitim oranlarının her bölgede arttığı görülmektedir.

Tablo 6. Bölgelere Göre Hastane Sayısı (TÜİK, 2019)

	2007 Yılı	2017 Yılı
TR10	200	238
TRA1	26	34
TRA2	23	25
TRB1	39	43
TRB2	32	32
TRC1	29	43
TRC2	33	42
TRC3	34	39

Hastane sayısı temelinde sağlık hizmeti durumuna bakıldığında ise İstanbul (TR10)'da 2007 yılında 200 hastane varken, 2017 yılında 238, Bayburt, Erzincan, Erzurum (TRA1) Bölgesi'nde 2007 yılında 26 hastane varken 2017 yılında 34, Ardahan, Ağrı, Kars, Iğdır (TRA2) Bölgesi'nde 2007 yılında 23 hastane varken 2017 yılında 25, Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli (TRB1) Bölgesi'nde 2007 yılında 39 hastane varken 2017 yılında 43, Van, Muş, Bitlis, Hakkâri (TRB2) Bölgesi'nde 2007 yılında 32 hastane varken 2017 yılında aynı

kaldığı, Gaziantep, Adıyaman, Kilis (TRC1) Bölgesi'nde 2007 yılında 29 hastane varken 2017 yılında 43, Şanlıurfa, Diyarbakır (TRC2) Bölgesi'nde 2007 yılında 33 hastane varken 2017 yılında 42, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt (TRC3) Bölgesi'nde ise 2007 yılında 34 hastane varken 2017 yılında 39 hastaneye yükseldiği görülmüştür (TÜİK, 2019). Hemen her bölgede hastane sayısının nicelik olarak arttığı gözlemlenmiştir. Ancak nicelik olarak hastane sayısının fazla olması, hastanelerin yeterli hizmet verdiği anlamına gelmemektedir. İşlevsel açıdan hastalara sunulan hizmetlerin yeterliliğinin de bölge bazında, hastane sayısından daha önemli olacağı göz ardı edilmemelidir.

Sonuç

AB'de bölgesel eşitsizliklerin en aza indirilmesi ile yerel nitelikteki ihtiyaçların belirlenerek hizmetin halka en yakın birimler tarafından etkin bir şekilde yerine getirilmesini ifade eden yerellik (subsidiarity) ilkesi, politikalar ve yönetim birimleri oluşturulurken göz önünde bulundurulmuş önemli hususlar olmuştur. Bu bağlamda, yürürlüğe girmese de, AB Bölgeselleşme Şartı, gerek AB'nin bölge politikalarının anlaşılması gerek bölge yönetimi ve bölgeler arası eşitsizliği gidermede AB politikalarını faydalı bulan ülkeler için yol gösterici nitelik taşımaktadır.

Türkiye'de bölgesel gelişme anlayışının 1960'lardan sonra DPT'nin kurulması ve planlı döneme geçilmesiyle başladığını söylemek mümkündür. Kalkınmada Öncelikli Yörelere belirlenerek bu bölgelerin ekonomik, sosyal ve kültürel açılardan gelişmelerinin sağlanması, GAP, DOKAP, DOP ve KOP Bölge Kalkınma İdareleri ile bölgesel eşitsizliklerin en aza indirilmesi hedeflenmiştir. Türkiye'nin AB'ye aday statüsüne taşındığı 1999 Helsinki Zirvesi'nden sonra ilerleyen süreçte, Türkiye hukuki ve kurumsal olarak AB'nin istek ve politikalarına uyumlu bir dönüşüm yaşamıştır. Bu dönüşüm bölge politikalarına da yansımış, bölge sınıflandırması ölçütlerinin tek bir yöntemle belirlenebilmesi ve bölgesel politikaların geliştirilmesi konusunda AB'den akçal destek alınabilmesi için 2002 yılında İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBB) uygulamasına geçilmiştir. Kalkınma Ajansları ise yine söz konusu İBB uygulaması doğrultusunda 26 farklı Düzey 2 bölgesinde varlığını sürdürmektedir.

Belirtilen kurumsal, hukuksal ve politik dönüşümlerin Türkiye'de bölgesel eşitsizliklerin giderilmesinde ve bölgesel politikaların geliştirilmesinde etkisinin sınırlı olduğu, gerekli başarıyı gösteremediği söylenebilir. Beklenen sonucun elde edilememesinde en büyük etkinin Türkiye'de bölge kavramına duyulan çekince doğrultusunda bölgesel yönetimin üniter yapı içerisinde bir

yönetim basamağı olarak kabul görmemesi, bir diğer etkinin ise 2000'lerde AB'ne uyum çerçevesinde yerinden yönetimlere verilen önemin son yıllarda etkisini yitirmesi, çıkarılan yasalarla merkezileşme eğiliminin artması ve bölgesel gelişme farklarının giderilmesi için yeterli kaynak aktarımı yapılmaması olarak sıralamak mümkündür. Özellikle 2018 yılında çıkarılan Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ile kurumsal yapılarda yaşanan belirsizlik ve dağınıklık DPT'nin 1960'tan 2011 yılına kadar yürüttüğü planlama aracılığı ile kalkınma anlayışının etkisini kaybetmesine neden olmuştur. Kalkınma Ajansları, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı birimi olan Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü'ne bağlanırken, planlamadan sorumlu birim Cumhurbaşkanlığı'na bağlı Strateji ve Bütçe Başkanlığı olmuştur. Bu çok başlı yapı, bürokrasiyi ve devletin yatırım faaliyetlerini ekonomik ve sosyal açılardan sekteye uğratmaktadır. DPT faaliyetini sürdürürken hangi yatırımın nereye yapıldığı ve bütçesi belli olup, gelecekte ne gibi faaliyetler yürütüleceği de genel hatlarıyla belirlenmiş olmaktadır. Ancak mevcut sistemde Strateji ve Bütçe Başkanı'na dahi çok az atıf verilerek tüm yetkilerin Cumhurbaşkanı temelinde tek elden yürütülmesi sağlanmıştır. Dolayısıyla AB'nin öngördüğü şeffaflık ve yerellik ilkelerinin aksine uygulanan tüm bu politikalar bürokraside hantallığı ortadan kaldırma şiarıyla yola çıkarken aksine kurumlarda, politikalarda ve bölgesel yatırım faaliyetlerinde belirsizliğe yol açmıştır.

Extended Abstract

Regional Policies of Turkey

*

Aygül Akkuş

ORCID: 0000-0003-0748-8128

Many policies and legal regulations implemented by Turkey within the scope of EU harmonization efforts, especially in the 2000s, have begun to lose their impact today. One of them is the steps taken to eliminate the inequalities between regions and to ensure the understanding of regional development. Within the scope of this study, the legal framework and institutional evaluation of regional policies in Turkey has been made. The State Planning Organization (DPT), which is an effective institution in the development of regions, eliminating inequalities between regions and determining future policies and activities, and the Development Plans prepared by it, and the institutions established to ensure regional development such as Development Agencies and Regional Development Administrations were examined and these institutions were examined. point is evaluated.

Within the framework of harmonization with the EU in Turkey, the Statistical Regional Units Classification (IMM) was implemented in 2002. Development Agencies, on the other hand, continue to exist in 26 different Level 2 regions in line with the said IMM application. However, it has been revealed that the main purpose of the institutional, legal and political transformations mentioned in the study, which is the elimination of regional inequalities and the development of regional policies, has not shown the necessary success. It has been observed that the importance given to local governments within the framework of harmonization with the law has lost its effect in recent years, the tendency of centralization has increased with the laws enacted, and the lack of adequate resource allocation to eliminate regional development differences.

The principle of subsidiarity, which expresses the minimization of regional inequalities in the EU and the determination of local needs, and the effective fulfillment of the service by the units closest to the public, have been

important considerations when creating policies and administrative units. In this context, although it has not entered into force, the EU Regionalization Charter is a guide for countries that find EU policies useful both in understanding the regional policies of the EU, in the regional administration and in eliminating the inequality between regions.

It is possible to say that the understanding of regional development in Turkey started with the establishment of the SPO and the transition to the planned period after the 1960s. By determining the Priority Regions in Development, it is aimed to ensure the economic, social and cultural development of these regions, and to minimize regional inequalities with the GAP, DOKAP, DOP and KOP Regional Development Administrations. After the 1999 Helsinki Summit, in which Turkey was transferred to the EU candidate status, Turkey experienced a legal and institutional transformation in line with the wishes and policies of the EU. This transformation was also reflected in the regional policies, and the Statistical Regional Units Classification (IMM) was implemented in 2002 in order to determine the regional classification criteria with a single method and to receive financial support from the EU for the development of regional policies. Development Agencies, on the other hand, continue to exist in 26 different Level 2 regions in line with the said IMM application.

It can be said that the stated institutional, legal and political transformations have limited impact on eliminating regional inequalities and developing regional policies in Turkey, and cannot show the necessary success. The biggest effect in not getting the expected result is that the regional administration is not accepted as a management step in a unitary structure in line with the reservations about the concept of region in Turkey, another effect is that the importance given to local governments in the 2000s within the framework of harmonization with the EU has lost its effect in recent years, with the laws enacted. It is possible to list it as the increase in the tendency of centralization and the lack of adequate resource allocation to eliminate regional development differences. The uncertainty and disorganization experienced in institutional structures, especially with the Presidential Decrees issued in 2018, caused the development approach to lose its effect through the planning carried out by the SPO from 1960 to 2011. While Development Agencies were connected to the General Directorate of Development Agencies, which is the unit of the Ministry of Industry and Technology, the unit responsible for planning became the Strategy and Budget Department under the Presidency. This

multi-headed structure disrupts the bureaucracy and the investment activities of the state in economic and social terms. While the SPO was continuing its activities, which investment was made where and its budget was determined, and what kind of activities would be carried out in the future was determined in general terms. However, in the current system, even the Head of Strategy and Budget is given very few references, ensuring that all powers are carried out from a single source on the basis of the President. Therefore, while all these policies implemented contrary to the transparency and locality principles envisaged by the EU, set out with the slogan of eliminating the clumsiness in the bureaucracy, on the contrary, they led to uncertainty in institutions, policies and regional investment activities.

In this study, after examining the EU's perspective on the concept of region and regional administration, the development of regional policies in Turkey from legal and institutional perspectives is discussed. The planned period that started with the establishment of the State Planning Organization (SPO) in the 1960s, and then the institutionalization process that continued with Development Agencies and Regional Development Administrations, were evaluated in terms of legal basis, regional development and elimination of inter-regional inequalities. Regional development data have been researched in order to determine how policies for regional, regional development and elimination of interregional inequalities are handled in the Development Plans, and finally to determine how effective these policies and institutions are in eliminating interregional inequalities. It has been concluded that the planned development period, which was tried to be created with the Development Plans in the presence of the SPO, gained uncertainty with the closure of the SPO.

Kaynakça/References

- Akpınar, Rasim (2011). *Teori ve uygulamada bölgesel kalkınma politikaları*. İstanbul: Ekim Yayın.
- Akpınar, Rasim (2017). Yerel kalkınmada bölge ölçeğinde kurumsal yapılanma: Bölge kalkınma idaresi başkanlıkları. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 13-22.
- Aydın, Recep (2021). DPT'nin kuruluş sürecinde iktidar bloğu ve bürokrasi arasındaki ilişkiler üzerine bir tartışma. *Memleket, Siyaset, Yönetim Dergisi*, 16(35), 1-36.
- Bafoil, François ve Kaya Ayhan (2009). *Bölgesel kalkınma ve Avrupa Birliği: Karabük, Valenciennes ve Katowice karşılaştırmalı analizi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bozdoğan, Nur Mine (2014). *Türkiye'de bölgesel kalkınma ve teşvik politikaları*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

- Çelikkaya, Süha, Yaman, Habibe, Dağlı İbrahim ve Çapık, Eser (2018). Bölgesel politikaların kalkınma planlarındaki yeri ve zamana bağlı dönüşümü. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 9(22), 21-31.
- DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. 2021-2023 Eylem Planı. 19.05.2022 tarihinde, https://www.dap.gov.tr/Icerik/Dosya/www.dap.gov.tr_32_PT8C33EX_dap-bolge-kalkinma-programi-2021-2023.pdf adresinden erişildi.
- DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. 2021 Faaliyet Raporu. 19.05.2022 tarihinde, https://www.dap.gov.tr/Icerik/Dosya/www.dap.gov.tr_31_IC6K33JJ_dap-bki-2021-faaliyet-raporu.pdf adresinden erişildi.
- DOKAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. 2014-2019 Eylem Planı. 07.05.2022 tarihinde, http://www.dokap.gov.tr/Upload/Genel/dokap-eylem-planı-2014-2019-docx-888641-rd_40.docx adresinden erişildi.
- DOKAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. 2017 Yılı İlerleme Raporu. 08.05.2022 tarihinde, <http://www.dokap.gov.tr/wp-content/uploads/2018/02/DOKAP-Eylem-Planı-2017-Yılı-ilerleme-Raporu.pdf> adresinden erişildi.
- DOKAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. Bölge kalkınma programı: 2021-2023. 11.05.2022 tarihinde, https://www.dokap.gov.tr/Upload/Genel/dokap-bolge-kalkinma-programi-2021-2023-pdf-574599-rd_6.pdf adresinden erişildi.
- DPT. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı: 1979-1983. 14.05.2022 tarihinde, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Dorduncu_Bes_Yillik_Kalkinma_Planı-1979-1983.pdf adresinden erişildi.
- DPT. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı: 1990-1994. 14.05.2022 tarihinde, <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Alt%C4%B1nc%C4%B1-Bes%C5%9F-Y%C4%B1llık%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1990-1994%E2%80%8B.pdf> adresinden erişildi.
- DPT. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: 1996-2000. 16.05.2022 tarihinde, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Yedinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Planı-1996-2000.pdf adresinden erişildi.
- DPT. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: 2001-2005. 15.05.2022 tarihinde, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Sekizinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Planı-2001-2005.pdf adresinden erişildi.
- DPT (1963). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: 1963-1967.
- DPT (1973). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı: 1973-1977.
- DPT (2007). Dokuzuncu Kalkınma Planı: 2007-2013.
- DPT (2007). Yeni Bölgesel Gelişme Politika Ve Uygulamaları. Ankara: Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü.
- Eşiyok, B. A. (2009). Bölgesel kalkınma ve GAP. *Türk İdare Dergisi*, 81(463-464), 103-130.
- Filiztekin, A. (2008). *Türkiye’de bölgesel farklar ve politikalar*. İstanbul: TÜSİAD Yayınları.

- GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (2018). GAP'ın hedefleri. 05.05.2022 tarihinde, <http://www.gap.gov.tr/gap-in-hedefleri-sayfa-23.html> adresinden erişildi.
- GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. GAP bölge kalkınma programı: 2021-2023 eylem planı. 09.05.2022 tarihinde, <http://www.gap.gov.tr/upload/dosyalar/pdfler/icerik/BKP2021-2023.pdf> adresinden erişildi.
- Göymen, K. (2004). Türkiye'de bölge kavramı ve politikaların gelişimi. *AB ve Türkiye'de Bölgesel Yönetişim Uluslararası Konferansı*. İstanbul: Pendik Belediyesi, 13-39.
- Kalkınma Bakanlığı. Onuncu Kalkınma Planı: 2014-2018. 14.05.2022 tarihinde, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Onuncu_Kalkinma_Planı-2014-2018.pdf adresinden erişildi.
- Keleş, Ruşen ve Mengi, Ayşegül (2013). *Avrupa Birliği'nin bölge politikaları*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- KOP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. 2021-2023 Eylem Planı. 10.05.2022 tarihinde <http://www.kop.gov.tr/upload/dokumanlar/264.pdf> adresinden erişildi.
- KOP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. 2021 Faaliyet Raporu. 10.05.2022 tarihinde, <http://www.kop.gov.tr/upload/dokumanlar/279.pdf> adresinden erişildi.
- KOP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (2019). 2018 Yılı Faaliyet Raporu. 10.05.2022 tarihinde, <http://www.kop.gov.tr/upload/dokumanlar/233.pdf> adresinden erişildi.
- Mengi, Ayşegül (1998). *Avrupa Birliği'nde bölgeler karşısında yerel yönetimler*. Ankara: İmaj Yayınları.
- Özaslan, Metin ve Akpınar, Rasim (2005). Türkiye'de bölgesel gelişme politikaları. *I. Doğu Anadolu Sempozyumu Bildirileri*, Elazığ.
- Peşelioğlu, İstemihan (2007). Avrupa Birliği perspektifinde Türkiye ekonomisinde bölgesel kalkınma ajanslarının uygulama imkânları. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Resmi Gazete (2006). 5449 Sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun. 03.03.2022 tarihinde, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/02/20060208-1.htm> adresinden erişildi.
- Resmi Gazete (2018). 703 Sayılı Anayasa'da Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. 23.05.2022 tarihinde, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180709M3.pdf> adresinden erişildi.
- Resmi Gazete (2018). 4 Numaralı Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili, Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. 22.05.2022 tarihinde, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180715-1.pdf> adresinden erişildi.
- TDK (2022). Türk Dil Kurumu sözlükleri. 17.09.2022 tarihinde, www.sozluk.gov.tr adresinden erişildi.
- TÜİK (2019). 23.05.2022 tarihinde, <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/> adresinden erişildi.